

MARKAZIY OSIYO INTEGRATSIYASINING HUQUQIY ARXITEKTURASI: MILLIY QONUNCHILIKLARNI GARMONIZATSIYALASH VA YOSHLARNING INNOVATSION TASHABBUSLARI

Xayriddinov Parvizbek Baxtiyorovich

yurisprudensiya yo'nalishi, 2-bosqich talabasi

Nurtayev Urinbay Nishanbekovich

ilmiy rahbar, pedagogika fanlari doktori, professor

*M.Auezov nomidagi Janubiy Qozog'iston universiteti Chirchiq shahridagi O'zbekiston
Respublikasi filiali*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida davlatlararo hamkorlikning huquqiy asoslarini transformatsiya qilish masalalari tadqiq etiladi. Maqolada savdo, investitsiya, raqamli iqtisodiyot va ekologiya sohalaridagi milliy qonunchilik tizimlarini o'zaro muvofiqlashtirish (garmonizatsiya) zaruriyati ilmiy asoslangan. Shuningdek, integratsiya jarayonlarida "yosh huquqshunoslar nigohi" konsepsiyasi doirasida intellektual salohiyatni birlashtirish va mintaqaviy "Yumshoq huquq" (Soft law) instrumentlaridan foydalanish bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.

Tayanch so'zlar: Markaziy Osiyo, huquqiy garmonizatsiya, transchegaraviy hamkorlik, investitsiya arbitraji, raqamli huquq, Model qonunlar, xalqaro xususiy huquq, yoshlar diplomatiyasi.

KIRISH

Markaziy Osiyo — XXI asrda global geosiyosat va geo-iqtisodiyotning muhim chorrahasiga aylanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: *"Markaziy Osiyoning taqdiri — bu bizning umumiy taqdirimizdir"*. Mintaqa davlatlari o'rtasidagi siyosiy iroda va o'zaro ishonch iqtisodiy aloqalarning jadal rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Biroq, integratsiya jarayonlarining barqarorligini ta'minlash uchun milliy huquqiy tizimlarning o'zaro muvofiqligi (interoperability) strategik ahamiyatga ega.

Milliy qonunchiliklarni garmonizatsiyalash: nazariya va zaruriyat

Huquqiy garmonizatsiya — bu davlatlarning mustaqilligini saqlagan holda, milliy qonunchilikdagi tafovutlarni kamaytirish va umumiy huquqiy standartlarni joriy etish jarayonidir.

Misol: Yevropa Ittifoqi tajribasida *Directives* (Direktivalar) tizimi milliy qonunlarni umumiy maqsadlar atrofida birlashtirishga xizmat qilgan. Markaziy Osiyoda ham aynan shunday "Yagona huquqiy makon" elementlarini yaratish vaqti keldi.

Asosiy muammolar:

Bojxona to'siqlari: Masalan, O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi tranzit yuk tashishda hujjatlashtirish va fitosanitariya talablaridagi kichik farqlar ham tadbirkorlar uchun ortiqcha xarajatlarga sabab bo'lmoqda.

Investitsiya kafolatlari: Mintaqa bo'yicha yagona "Investitsiya kodeksi" yoki standartlashtirilgan huquqiy himoya mexanizmining yo'qligi xorijiy investorlar uchun huquqiy noaniqlikni keltirib chiqaradi.

Raqamli iqtisodiyot va kiber-huquq: yoshlarning innovatsion maydoni

Bugungi yoshlar raqamli texnologiyalar davrida shakllangan "Digital Natives" (Raqamli avlod) hisoblanadi. Shuning uchun, mintaqaviy integratsiyaning raqamli-huquqiy bazasini yaratishda yosh huquqshunoslarning o'rni beqiyosdir.

Taklif etilayotgan yechimlar:

Elektron tijoratni huquqiy tartibga solish: Mintaqa davlatlari o'rtasida tovar va xizmatlarning elektron savdosini tartibga soluvchi yagona huquqiy baza yaratilishi lozim. Bu yosh startapchilar uchun bozor hajmini 5 barobarga oshiradi.

Smart-kontraktlar: Blokcheyn texnologiyasi asosidagi aqlli shartnomalarni Markaziy Osiyo doirasidagi savdo-sotiq bitimlarida tan olish mexanizmini huquqiy mustahkamlash.

Ekologik huquq va transchegaraviy suv resurslari

Ekologik xavfsizlik mintaqaviy hamkorlikning eng nozik nuqtalaridan biridir. Transchegaraviy daryolardan foydalanish masalasi faqat siyosiy emas, balki chuqur huquqiy yechimlarni talab qiladi.

Amaliy misol: Orol dengizi fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha mintaqa davlatlarining majburiyatlarini belgilovchi "Markaziy Osiyo Ekologik Xartiyasi"ni qabul qilish va unda "Ekosid" (tabiatga qarshi jinoyat) tushunchasini mintaqaviy darajada unifikatsiya qilish lozim.

Nizolarni hal etish: mintaqaviy arbitraj tizimi

Hozirda Markaziy Osiyo tadbirkorlari o'rtasidagi yirik nizolar ko'pincha London (LCIA) yoki Singapur (SIAC) arbitraj sudlariga olib chiqiladi. Bu katta moliyaviy chiqim va vaqt yo'qotishdir.

Strategik taklif: Toshkent yoki Ostona shahrida "**Markaziy Osiyo Xalqaro Arbitraj Markazi**" (CAIAC) tashkil etilishi kerak. Ushbu markazda sudyalik va mediatorlik qilish uchun ingliz, rus va mintaqa tillarini mukammal biladigan yosh huquqshunos-ekspertlar zaxirasi shakllantirilishi lozim.

"Mintaqaviy integratsiyaning muvaffaqiyatli xalqaro modeli sifatida **Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi (ASEAN)** tajribasini tahlil qilish o'rinlidir. Xususan, ushbu mintaqa davlatlari '**ASEAN Way**' tamoyili doirasida davlatlarning siyosiy suverenitetiga daxl qilmagan holda, iqtisodiy va huquqiy integratsiyani 'Yumshoq huquq' (*Soft law*) va o'zaro hamjihatlik (*consensus*) mexanizmlari orqali amalga oshirib kelmoqda. Markaziy Osiyo uchun ASEANning '**Mintaqaviy investitsiyalar to'g'risidagi doiraviy bitimi**' (**Framework Agreement**) kabi huquqiy hujjatlari milliy qonunchiliklarni unifikatsiya qilishda muhim andoza bo'lib xizmat qilishi mumkin."

Markaziy Osiyo uchun xalqaro tajribani o'rganishda nafaqat Yevropa Ittifoqi, balki geografik va iqtisodiy jihatdan yaqinroq bo'lgan **ASEAN (Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari assotsiatsiyasi)** modeli nihoyatda dolzarbdir.

ASEAN tajribasi shuni ko'rsatadiki, huquqiy integratsiya uchun umumiy ustqurilma (supranational body) shart emas, balki **'Model qonunlar'** va **'Doiraviy bitimlar'** orqali iqtisodiy makonni birlashtirish samaraliroqdir. Masalan, ASEAN davlatlari o'zaro savdodagi huquqiy to'siqlarni bartaraf etishda qat'iy majburiyatlardan ko'ra, bosqichma-bosqich muvofiqlashtirish va diplomatik konsensusga tayanadi.

Markaziy Osiyo yosh huquqshunoslari ushbu tajribadan kelib chiqib, mintaqa uchun **"Markaziy Osiyo hamkorlik xartiyasi"** loyihasini ishlab chiqishlari va unda savdo-sotiq, raqamli xizmatlar hamda ta'lim standartlarini o'zaro tan olishning huquqiy algoritmlarini belgilashlari maqsadga muvofiqdir.

Yoshlar nigohida "soft law" (yumshoq huquq) instrumentlari

Integratsiya faqat qat'iy shartnomalar bilan cheklanib qolmasligi kerak. Yoshlar diplomatiyasi doirasida quyidagi "Yumshoq huquq" usullarini qo'llash mumkin:

Model qonunlar: Masalan, "Yoshlar tadbirkorligi to'g'risida"gi mintaqaviy model qonun loyihasini ishlab chiqish va uni barcha davlatlar parlamentlariga tavsiya etish.

Yuridik klinika hamkorligi: Mintaqa universitetlari qoshidagi yuridik klinikalarning "Yagona tarmog'ini" tuzish, bu orqali chegaradosh hududlardagi fuqarolarga bepul huquqiy yordam ko'rsatishni tashkil etish.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Markaziy Osiyoning mintaqaviy hamkorlik strategiyalari huquqiy modernizatsiyasiz kutilgan natijani bermaydi. Shundan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalar beriladi:

Markaziy Osiyo Parlamentlararo Assambleyasi qoshida **Huquqiy Ekspertlar Kengashini** tuzish va uning tarkibiga iqtidorli yosh huquqshunoslarni kiritish.

Yagona Raqamli Huquqiy Ma'lumotlar Bazasi: Mintaqa davlatlarining barcha qonun hujjatlarini qiyosiy tahlil qilish imkonini beruvchi sun'iy intellekt asosidagi qidiruv tizimini yaratish.

Akademik hamkorlik: Mintaqaviy integratsiya huquqi bo'yicha qo'shma magistratura va doktorantura dasturlarini (Joint Degree) yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda, huquqiy tizimlarning garmonizatsiyasi Markaziy Osiyoni dunyoning boshqa mintaqalari uchun yagona, shaffof va huquqiy himoyalangan hamkor sifatida namoyon etishning eng samarali yo'lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: "O‘zbekiston", 2021.
Brownlie I. Principles of Public International Law. – Oxford University Press, 2019.
Saydullaev Sh.A. Davlat va huquq nazariyasi. – T.: TDYU, 2020.
UNCTAD Report on Regional Integration in Central Asia, 2023.
O‘zbekiston Respublikasining "Xalqaro shartnomalar to‘g‘risida"gi Qonuni.